

بررسی و مقایسه‌ی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشکده‌های
کشاورزی دانشگاه‌های شیراز و آزاد ایلام

Investigation and Comparison of Entrepreneurial Attitude
of the Students in the Agriculture Faculties of the
Universities of Shiraz and Azad Ilam

مهدی رحمانیان کوشکی^{۱*}، عنایت عباسی^۲، محمد چیدری^۳ و علی هواسی^۴

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس

آستادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس

آستاد گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس

^۴ دانش آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس

E-mail: rahmanian.mahdi@gmail.com

* نویسنده مسئول

خلاصه

شواهد زیادی بیانگر آن است که بیکاری دانش آموختگان آموزش عالی در بسیاری از کشورها از جمله ایران در حال افزایش می‌باشد. با وجود این چالش، بسیاری از سیاست‌گذاران، کارآفرینی در محیط‌های دانشگاهی را امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌دانند. در این رابطه، شناخت نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان می‌تواند به پیشبرد هدف‌های دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی برای برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزشی کارآفرین محور کمک نماید. بر این پایه، تحقیق حاضر به بررسی و مقایسه‌ی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی دانشگاه شیراز و دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام پرداخت. تحقیق از نوع توصیفی بوده که برای جمع‌آوری داده‌ها از فن پیمایش استفاده شد. جامعه‌ی آماری این تحقیق ۱۶۳۴ و ۴۳۲ نفر از دانشجویان رشته‌های کشاورزی دانشگاه‌های شیراز و آزاد ایلام بودند که از میان آنان ۱۷۳ و ۹۷ نفر به عنوان نمونه به طور تصادفی با استفاده از فرمول محاسباتی کوکران گزینش شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی از پرسش‌نامه استفاده شد و روایی محتوایی پرسش‌نامه با کسب نظرات متخصصان و استادان گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس مورد بررسی قرار گرفت. همچنین، بررسی پیش‌آهنگی نیز برای به دست آوردن پایایی ابزار پژوهش انجام شد و ضرایب آلفای کرونباخ برای قسمت‌های مختلف پرسش‌نامه بین ۰/۷۳ تا ۰/۸۶ محاسبه شد. نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در قالب پنج بعد استقلال‌طلبی، خطرپذیری، توفیق‌طلبی، اعتماد به نفس و خلاقیت سنجیده شد. میانگین هریک از این ابعاد برای دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی شیراز به ترتیب ۲۰/۵۳، ۲۴/۲۱، ۱۲/۳۸، ۱۶/۸۰ و ۱۷/۲۱ و برای دانشجویان دانشگاه آزاد ایلام به ترتیب ۱۷/۳۶، ۲۰/۰۲، ۱۲/۸۵، ۱۵/۱۹ و ۱۶/۴۳ می‌باشد. نتایج آزمون مقایسه میانگین گروه‌ها نشان می‌دهد که در زمینه دو بعد استقلال‌طلبی و خطرپذیری بین دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی دو دانشگاه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. نتایج همچنین نشان می‌دهد که آموزش‌های دانشگاهی در تقویت نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان مؤثر بوده است.

واژه‌های کلیدی: نگرش کارآفرینانه، استقلال‌طلبی، خطرپذیری، توفیق‌طلبی، اعتماد به نفس، خلاقیت

Abstract

Based on the evidence, unemployment of higher education graduated in many countries including Iran, is increasing. For combating this challenge, entrepreneurship in academic environment is necessary and inevitable, from the point of view of policy markers. Therefore, identification of entrepreneurial attitudes of students can help fostering goals of universities for planning and implementation of entrepreneurship-oriented programs. Accordingly, this study was designed to investigate and compare entrepreneurial attitude of the students in the Agricultural Colleges of Universities of Shiraz and Islamic Azad Ilam. The research method was descriptive and survey. The statistical population consisted of all the students in agricultural colleges in the University of Shiraz (1634) and Azad Ilam (432). Using Bartlett et al.'s (2001) table and stratified random sampling, 173 and 97 students were selected as sample from among of students in agricultural colleges of Shiraz and Ilam Universities, respectively. A questionnaire was developed for gathering data. The content validity of the questionnaire was confirmed by judgment of a panel of faculty members in the department of agricultural extension and education of the University of Tarbiat Modares. A pilot test was conducted to determine the reliability of the instrument and Cronbach's Alpha coefficient were estimated between 0.73 until 0.86 for all parts of the questionnaire. Entrepreneurial attitude of the students were measured through five dimensions, including independency, risk taking, achievement need, self-confidence and creativity. The average of these dimensions for students in each of the agricultural college of University of Shiraz and Azad Ilam were 20.53, 24.21, 12.38, 16.80, 17.21 and 17.36, 20.02, 12.85, 15.19 and 16.34, respectively. Based on the results of the compare means test, there is a meaningful difference between the students of the two universities regarding to the independency and risk taking dimensions. The results also indicated that university educations were found to be effective in reinforcing entrepreneurial attitude of the students.

Key Words: Entrepreneurial attitude, Independency, Risk taking, Achievement need, Confidence self, Creativity

مقدمه

دگرگونی‌های پرشتاب جهان امروز، شرایط و چالش‌های نوینی را فراروی آموزش عالی قرار داده است. شواهد زیادی بیانگر آن است که بیکاری دانش‌آموختگان آموزش عالی در بسیاری از کشورها در حال افزایش می‌باشد (Ahmed *et al.*, 2010; Annie & Hamali, 2006). چنین سناریویی در مورد بیکاری در ایران، به ویژه در بخش کشاورزی از واقعیت و عینیت بیشتری برخوردار است. به طوری که برآورد شده، حدود ۲/۵ میلیون نفر در ایران بیکار بوده که ۳۰ درصد از آنان را دانش‌آموختگان دانشگاهی تشکیل می‌دهند (Karimi *et al.*, 2010). این در حالی است که بر پایه آمار موجود تخمین زده شده که شمار دانشجویان آموزش عالی کشاورزی از ۳۳۳۶۸ نفر در سال تحصیلی ۷۶-۷۵ به شمار ۶۲۰۷۰ نفر در سال تحصیلی ۸۵-۸۶ افزایش یافته که رشدی معادل ۹۳/۵ درصد داشته است (مرکز پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۸۶). در این راستا، اشتغال دانش‌آموختگان یکی از مسائلی است که همواره مورد توجه برنامه‌ریزان آموزشی در کشورهای مختلف بوده و نظام آموزشی کشور ما نیز از این قاعده مستثنی نیست. امروزه کشورهای مختلف دنیا اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه، برای فائق آمدن بر مشکلات مذکور، کارآفرینی را پیشنهاد کرده‌اند. به بیان دیگر برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در این کشورها، راهکار خروج از این چالش و عبور از این تهدیدها را در کارآفرینی جستجو می‌کنند. توجه جدی به مقوله کارآفرینی به برخی پیامدها مانند افزایش فرصت‌های شغلی، رقابت، بهبود بهره‌وری و افزایش سطح رفاه اجتماعی اقتصادی منجر خواهد شد (Onstenk, 2003). از این رو، بررسی اقتصادی در یک جامعه علمی و آگاهی یافتن از شرایط و نیازمندی‌های شغلی آن به سیاست‌گذاران آموزش عالی کمک می‌کند که به رعایت تناسب برنامه‌های آموزشی دانشگاه با آن شرایط بیشتر توجه کنند (Fu- Lai, 2001).

یونسکو (2004) در چشم‌انداز جهانی آموزش عالی برای قرن بیست و یکم، دانشگاه‌های جدید را به عنوان یک مکان که در آن قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان برای تبدیل شدن به ایجادکنندگان کار توسعه می‌یابد، توصیف می‌کند (Azizi *et al.*, 2010). به بیان دیگر،

امروزه رسالت آموزش عالی تنها انتقال دانش یا پیشرفت ذهنی نیست، بلکه آن نوع آموزش‌هایی باید در دستور کار قرار گیرد که توانایی اشتغال‌پذیری را در افراد داشته باشد (Peterman & Kennedy, 2003; Hwang, 2001)، چرا که چنین فعالیت‌هایی باعث شده انگیزه‌ی دانش‌آموختگان تغییر کرده و فعالیت‌های آنان به سمت و سوی کارآفرینی سوق داده شود. با توجه به مطالب بیان شده، یکی از مؤثرترین شیوه‌ها برای انتقال جمعیت فارغ‌التحصیل به بازارکار، آموزش کارآفرینی در سطح آموزش عالی است. بر پایه گزارش کمیسیون اروپایی (European Commission, 2002) در سال‌های اخیر توجه به کارآفرینی در اروپا، امریکا و بسیاری از کشورهای دیگر شکوفایی زیادی پیدا نموده و به نظر می‌رسد که بر آموزش کارآفرینی که نقش مهمی در توسعه‌ی نگرش‌ها، توانایی‌ها و مهارت‌ها ایفاء می‌کند، اتفاق نظر عمومی وجود داشته باشد (Li *et al.*, 2003). لذا از آنجایی که نیروهای متخصص از برون دادهای آموزش عالی به شمار می‌روند، نقش آموزش عالی در توسعه‌ی آموزش کارآفرینی بسیار حیاتی و تعیین کننده خواهد بود. دوره‌های آموزش کارآفرینی، دانشجویان را با فرصت‌ها (Shane & Venkataraman, 2000) و تعامل‌های اجتماعی مختلف (Man & Yu, 2007) آماده می‌سازد که از این راه می‌توان نگرش و قابلیت‌های کارآفرینانه‌شان را به طور عام و توانایی‌های مدیریتی‌شان را به طور اخص توسعه و پیشرفت داد. به طوری که نتایج بررسی‌های گوناگون بیانگر آن بوده است که نگرش دانشجویان در زمینه ذاتی یا اکتسابی بودن کارآفرینی پس از گذراندن دوره‌های آموزش کارآفرینی به نحو مطلوبی به سمت اکتسابی بودن کارآفرینی تغییر می‌کند (Turnbull *et al.*, 2001; Harris & Gibson, 2008). از این رو، ایجاد نگرش کارآفرینانه در دانشجویان شرط لازم برای بروز رفتار کارآفرینانه از سوی آنان است و برای رسیدن به این مهم، دانشگاه‌ها به طور فزاینده‌ای، نقش مهمی در توسعه‌ی توانمندی‌ها و نگرش کارآفرینانه در دانشجویان ایفاء می‌نمایند. نگرش کارآفرینانه را می‌توان به عنوان میل و درک احتمال از شروع یا راه‌اندازی کسب و کار تعریف کرد (Claar *et al.*, 2009). در واقع، این ویژگی خود در بردارنده‌ی سه جنبه‌ی عواطف (احساس و هیجان)،

شناخت (تفکر و عقاید) و رفتار (عمل) می‌باشد که برای تبدیل شدن فرد به یک کارآفرین نیاز است (Lope Pihl & Bagheri, 2011). با توجه به مطالب بیان شده، برای تقویت نگرش کارآفرینانه در دانشگاه، دانشجویان علاوه بر کسب شایستگی‌های تخصصی، بایستی به یک سری مهارت‌ها و رفتارها نیز مجهز شوند تا بتوانند نگرش کارآفرینانه‌شان را افزایش دهند (Bell, 2001). بدین منظور، درس کارآفرینی با ارزش دو واحد نظری و یک واحد عملی با هدف ارتقاء و نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان برای راه‌اندازی کسب و کار در مراکز آموزش عالی کشاورزی لحاظ شده و امید است که بتواند در کنار دانش و مهارت حرفه‌ای و تخصصی افراد، موجبات تقویت قدرت اشتغال‌زایی دانشجویان را فراهم نماید. لذا، مناسب است ضمن بررسی مجدد و دقیق نظام آموزش عالی کشاورزی، عامل‌های پیش برنده‌ی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در این مراکز مورد تحلیل قرار گیرد.

در بررسی پیشینه‌ی پژوهش به برخی بررسی‌های انجام گرفته در رابطه با موضوع پژوهش حاضر در داخل و خارج از کشور اشاره شده است. بر پایه مرور پیشینه نگاشته‌ها در بررسی‌های برون مرزی، رابینسون و همکاران (Robinson *et al.*, 1991) چهار نگرش کارآفرینانه‌ی مهم را در ابعاد توفیق‌طلبی، اعتماد به نفس، استقلال‌طلبی و خلاقیت بیان کرده‌اند که برای اندازه‌گیری این ابعاد، از ابزار¹ EAOS استفاده شد (Vanwyke & Boshoff, 2004). در بررسی دیگری در دو دانشگاه ترکیه شش ویژگی توفیق‌طلبی، کنترل درونی، تمایل به خطرپذیری، تحمل ابهام، نوآوری و اعتماد به نفس در دانشجویان از راه نظر سنجی ارزیابی شدند. نتایج آزمون مقایسه‌ی میانگین‌ها نشان داد که به جزء تحمل ابهام و اعتماد به نفس، بقیه‌ی ابعاد نگرش کارآفرینی در دو گروه دانشجویانی که برای ایجاد کسب و کار کارآفرینانه برنامه‌ریزی داشته‌اند (دانشجویان علاقه‌مند) و گروهی که چنین برنامه‌ای نداشته‌اند (دانشجویان غیر علاقه‌مند) تفاوت معناداری با هم دارند. به گونه‌ای که دانشجویان گروه اول (دانشجویان علاقه‌مند) دارای مشخصات تمایل به خطرپذیری بالا،

1- Entrepreneurship Attitude Orientation Scale

کنترل درونی، نیاز شدید به موفقیت و نوآوری بالا بوده‌اند (Yonca & Nuray). لوج و فرانک (Luthje & Franke, 2003) در بررسی‌ای با عنوان "آزمون مدل نیت کارآفرینی در میان دانشجویان مهندسی در دانشگاه MIT" پرداخته و دریافته‌اند که ویژگی‌های فردی (خطرپذیری و کنترل درونی) به طور غیر مستقیم بر نگرش دانشجویان نسبت به کارآفرینی تأثیر مثبت می‌گذارد. همچنین، هووارد (Howard, 2004) در پژوهشی تأثیر توسعه‌ی نگرش‌های کارآفرینی (خلاقیت، خطرپذیری، کنترل درونی، انگیزه‌ی پیشرفت و استقلال-طلبی) را بر کارآفرینی دانشجویان مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسید که رابطه‌ی مستقیمی بین این قابلیت‌ها و توانمندی‌های کارآفرینی وجود دارد.

همچنان که اشاره شد، تا به امروز بررسی‌های وسیع و گسترده‌ای در زمینه‌ی بررسی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در میان کشورهای مختلف صورت گرفته، ولی در کشور ما به طوری که باید و شاید به آن توجه نشده است. از جمله شماری بررسی‌های انجام شده در داخل کشور می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

رحمانیان کوشککی (۱۳۹۰) در بررسی‌ای با عنوان "بررسی توانمندی‌های کارآفرینانه‌ی دانشجویان مشارکت کننده در دوره‌های کارآفرینی مراکز آموزش علمی کاربردی کشاورزی استان فارس" به این نتیجه دست یافت که بین نگرش و توانمندی کارآفرینانه‌ی دانشجویان رابطه‌ی مثبت و معنی‌داری وجود دارد. همچنین در بررسی دیگری، بدری و همکاران (۱۳۸۵) در پژوهشی به بررسی توانایی‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه صنعتی اصفهان و مقایسه‌ی آنان با دانشجویان مراجعه کننده به مرکز کارآفرینی دانشگاه پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان در زمینه‌ی استقلال‌طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت بالاتر از حد میانگین بود، اما نمره‌ی خطرپذیری از میانگین نمره‌ی معیار پایین‌تر برآورد شد. همچنین، آموزش‌های دانشگاهی در قابلیت‌های کارآفرینانه‌ی دانشجویان مؤثر نبوده است. واحدی و همکاران (۱۳۸۸) در بررسی‌ای پیرامون ویژگی‌های کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، اظهار می‌دارند که روحیه‌ی تحمل ابهام، توفیق‌طلبی، خطرپذیری، خلاقیت و کنترل درونی در بین دانشجویان

در سطح بالا و روحیه‌ی استقلال طلبی در سطح پایین بوده است. همچنین در بررسی دیگری، زالی و همکاران (۱۳۸۶) با عنوان "ارزیابی مشخصه‌های کارآفرینی دانشجویان" در دانشگاه مازندران نشان دادند که مقایسه‌ی هریک از ویژگی‌های پنجگانه‌ی کارآفرینی بیان‌کننده‌ی آن است که ویژگی‌های عزم و اراده در قیاس با دیگر ویژگی‌ها، بیشتر در نزد دانشجویان این دانشگاه ملاحظه می‌شود. حال آن که، امتیاز ویژگی‌های توفیق‌طلبی، استقلال‌طلبی، خطرپذیری و خلاقیت دانشجویان، فاصله‌ی کمی با حداقل امتیاز قابل قبول دارند. علی‌بیگی (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان "تحلیل روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان کارشناسی دانشگاه رازی" به این نتیجه دست یافت که روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان در زمینه‌های استقلال-طلبی، کنترل درونی، انگیزه‌ی پیشرفت و خلاقیت بالاتر از حد میانگین و در زمینه‌ی خطرپذیری پایین‌تر از حد میانگین برآورد شده است.

برخی محققان اظهار می‌دارند که می‌توان نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان را از راه عامل‌های محیطی به ویژه از راه آموزش کارآفرینی و برنامه‌های آموزشی افزایش داد (Harris & Gibson, 2008; Fayolle *et al.*, 2006; Luthje & Franke, 2003; Oosterbeek *et al.*, 2010). این‌گونه محققان در بررسی خود، تأثیر برنامه‌های آموزش کارآفرینی را بر رفتار و نگرش دانشجویان در طی سال‌های تحصیل و آموزش مثبت ارزیابی کرده‌اند. از سوی دیگر، یافته‌های پژوهشی اخیر برخی محققان (Oosterbeek *et al.*, 2008; Fuchs *et al.*, 2008) مؤید این مطلب بوده است که برنامه‌های آموزش کارآفرینی، نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان را به جای بلند همتی آنان برای تبدیل شدن به کارآفرینان در آینده کاهش می‌دهد. این مسئله، بررسی‌های بیشتری را از سوی برنامه‌ریزان آموزشی از نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان نسبت به برنامه‌های هدفمند آموزش کارآفرینی در بررسی‌های آتی بیشتر مد نظر قرار می‌دهد. در زمینه‌ی عامل‌های آموزشی، تام (Tom, 2009) اثر آموزش کارآفرینی بر نگرش‌های کارآفرینانه‌ی دانشجویان را بررسی کرده و نگرش دانشجویان را به عنوان متغیر عملیاتی در نظر گرفته است. نتایج تحقیق وی نشان می‌دهد که آموزش کارآفرینی بر افزایش نگرش کارآفرینانه اثرگذار بوده و تغییر قابل توجهی

در نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان، قبل و پس از دوره‌ی آموزش کارآفرینی مشاهده شد. در بررسی دیگر، شریف و سعود (Shariff & Saud, 2009) در زمینه‌ی میزان نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در مالزی با بررسی ۵۷ دانش‌آموخته که دروس کارآفرینی را گذرانده بودند (گروه اول) و ۵۷ دانش‌آموخته که دروس کارآفرینی را نگذرانده بودند (گروه دوم)، به این نتیجه دست یافتند که اختلاف معنی‌داری در میزان نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان گروه اول و دوم وجود دارد. به طوری که دانشجویان گروه اول، میانگین بالاتری در قیاس با دانشجویان گروه دوم از لحاظ میزان برخورداری از نگرش کارآفرینانه دارا بوده‌اند.

با توجه به بررسی‌های فوق‌الذکر، آنچه حائز اهمیت می‌باشد بررسی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در نظام آموزش عالی کشاورزی است که منجر به تقویت دوره‌های آموزش کارآفرینی در این مراکز می‌شود. لذا مطلوب است نظام آموزش عالی کشاورزی مورد بررسی‌ای دقیق و جامع قرار گیرد تا با شناخت و بررسی هر چه بیشتر نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان، مسیر تحقق کارآفرینی در آموزش عالی کشاورزی هموارتر شود تا بتوان پلی بین مراکز آموزش عالی کشاورزی و بازار کار ایجاد نمود. بر این پایه، بررسی حاضر به منظور بررسی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در دانشکده‌های کشاورزی دانشگاه‌های شیراز و آزاد اسلامی واحد ایلام انجام گرفته است و برای رسیدن به هدف کلی یاد شده هدف‌های اختصاصی ذیل را دنبال می‌کند:

- ۱) شناسایی ویژگی‌های فردی و تحصیلی دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی شیراز و آزاد واحد ایلام؛
- ۲) تعیین عامل‌های فردی تأثیرگذار بر نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی شیراز و آزاد واحد ایلام؛
- ۳) تعیین عامل‌های آموزشی تأثیرگذار بر نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی شیراز و آزاد واحد ایلام؛
- ۴) ارائه‌ی راه‌کارهایی بر پایه نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر.

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق به لحاظ هدف از نوع تحقیقات کاربردی و از لحاظ روش از نوع تحقیقات توصیفی بوده که به صورت پیمایشی انجام گرفته است. جمعیت مورد بررسی را همه دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی شیراز و آزاد واحد ایلام تشکیل دادند که شمار آنان به ترتیب بالغ بر ۱۶۳۴ و ۳۴۲ نفر برآورد شد. حجم نمونه با استفاده از جدول بارتلت و همکاران (Bartlet et al., 2001) به ترتیب ۱۷۳ و ۹۷ نفر تعیین و به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده از بین جامعه آماری با استفاده از فرمول محاسباتی کوکران گزینش شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات مربوط به تحقیق، پرسش‌نامه‌ای در بردارنده‌ی شش قسمت ویژگی‌های فردی و تحصیلی دانشجویان، توفیق‌طلبی، استقلال‌طلبی، خطرپذیری، اعتماد به نفس و خلاقیت بود که برای سنجش مقوله‌های یاد شده از پرسش‌نامه‌ی کلار و همکاران (Claar et al., 2009)، کار و سکوریا (Carr & Sequeria, 2007) و زالی و همکاران (۱۳۸۶) بهره گرفته شد. به منظور بررسی وضعیت هر یک از ابعاد نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان از طیف لیکرت هفت قسمتی (۱: بسیار مخالفم تا ۷: بسیار موافقم) استفاده شد. روایی محتوایی^۱ پرسش‌نامه با استفاده از نظرسنجی استادان دانشگاه تربیت مدرس مورد تأیید قرار گرفت. پایایی^۲ ابزار تحقیق نیز با انجام آزمون مقدماتی^۳ از راه یک نمونه ۳۰ نفری خارج از نمونه‌ی اصلی با محاسبه‌ی آزمون کرونباخ آلفا بررسی شد. مقادیر آلفای محاسبه شده برای بخش‌های مختلف ابزار سنجش، بین ۰/۷۳ تا ۰/۸۶ محاسبه شد که نشان می‌دهد پرسش‌نامه پایایی مناسبی دارد. تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم افزار SPSSwin16 انجام شد. در بخش آمار توصیفی، با استفاده از مشخصه‌های آماری مانند فراوانی، میانگین و انحراف معیار به توصیف داده‌های پژوهش پرداخته شده است. در بخش آمار استنباطی از آزمون مقایسه‌ی میانگین گروه‌ها، استفاده شد.

-
1. Content Validity
 2. Reliability
 3. Pilot Test

نتایج، بحث و نتیجه گیری

همان گونه که در روش شناسی پژوهش نیز اشاره شد، در این بررسی، نگرش کارآفرینانه دانشجویان با استفاده از پنج بعد استقلال طلبی، توفیق طلبی، خطرپذیری، اعتماد به نفس و خلاقیت سنجیده شده است. در ادامه، در آغاز ویژگی های فردی و تحصیلی دانشجویان مورد بررسی قرار می گیرد. همچنین، در بخش آمار توصیفی به رتبه بندی دیدگاه دانشجویان در رابطه با هر یک از ابعاد نگرش کارآفرینانه ی دانشجویان در دو دانشکده پرداخته شده است. سپس، نتایج مقایسه ی نگرش کارآفرینانه ی دانشجویان در دو دانشکده مورد مقایسه ارائه و در پایان نیز نگرش کارآفرینانه ی دانشجویان در زمینه شرکت در دوره های آموزش کارآفرینی در دو دانشکده، بررسی و مقایسه شده است.

۱) آمار توصیفی

الف. ویژگی های فردی و تحصیلی دانشجویان

بنابر یافته های به دست آمده از ویژگی فردی و تحصیلی دانشجویان در جدول ۱، میانگین سن پاسخگویان در دانشکده ی کشاورزی شیراز ۲۳/۸ سال بوده که جوان ترین آنان ۱۸ سال و مسن ترین ۴۰ سال سن دارد. همچنین، یافته های به دست آمده از دانشجویان دانشکده ی کشاورزی آزاد ایلام بیانگر آن است که میانگین سن پاسخگویان در این دانشکده ۲۴/۳ سال بوده که جوان ترین آنان ۱۹ سال و مسن ترین ۴۳ سال سن دارد. توزیع فراوانی دانشجویان بر حسب جنسیت در دانشکده ی کشاورزی شیراز نشان دهنده ی آن است که ۶۱/۳ درصد از جمعیت مورد بررسی در این تحقیق را پسران و مابقی یعنی ۳۸/۷ درصد را دختران تشکیل می دهند. همین ویژگی جمعیت شناختی (جنسیت) در مورد دانشجویان دانشکده ی کشاورزی واحد ایلام بدین قرار است که ۵۶/۷ درصد از جمعیت مورد بررسی در تحقیق را پسران و مابقی یعنی ۴۳/۳ درصد را دختران به خود اختصاص داده اند. نزدیک به بیش از نیمی (۵۴/۳ درصد) از دانشجویان دانشکده ی کشاورزی شیراز در مقطع کارشناسی و مابقی (۴۵/۷ درصد) دانشجویان در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترا مشغول به تحصیل هستند. از سوی دیگر، نتایج یافته های به دست آمده از مقطع تحصیلی دانشجویان دانشکده کشاورزی آزاد

ایلام بیان کننده‌ی آن است که بیش از نیمی (۵۸/۸ درصد) از دانشجویان در این مرکز در مقطع کارشناسی مشغول به تحصیل هستند. همچنین توزیع فراوانی دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی شیراز بر پایه شرکت در دوره‌های آموزش کارآفرینی، بیانگر آن است که بیش از نیمی از پاسخگویان (۵۶/۱ درصد) در این دوره‌ها در دانشگاه شرکت و مابقی (۴۳/۹) موفق به شرکت در این دوره‌ها نشده‌اند. همین ویژگی تحصیلی (شرکت در دوره‌های آموزش کارآفرینی) در زمینه دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی واحد ایلام، مؤید این مطلب است که بیشتر افراد مورد بررسی در این مرکز (۵۷/۷ درصد) در این دوره‌های آموزشی شرکت و مابقی (۴۲/۳ درصد) موفق به شرکت در این دوره نشده‌اند.

جدول ۱- ویژگی فردی و تحصیلی دانشجویان

دانشکده‌ی کشاورزی شیراز (n=۱۷۳)				دانشکده‌ی کشاورزی آزاد ایلام (n=۹۷)			
متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد	متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد
سن (سال) [†]	۲۰ سال و کمتر	۱۶	۹/۴	سن (سال) ^{††}	۲۰ سال و کمتر	۱۵	۱۵/۵
	۲۱-۲۵	۱۰۸	۶۲/۴		۲۱-۲۵	۴۷	۴۸/۶
	۲۶-۳۰	۲۹	۱۶/۸		۲۶-۳۰	۲۲	۲۲/۷
	۳۱ سال و بیشتر	۲۰	۱۱/۴		۳۱ سال و بیشتر	۱۳	۱۳/۲
	مجموع	۱۷۳	۱۰۰		مجموع	۹۷	۱۰۰
جنسیت	پسر	۱۰۶	۶۱/۳	جنسیت	پسر	۵۵	۵۶/۷
	دختر	۶۷	۳۸/۷		دختر	۴۲	۴۳/۳
	مجموع	۱۷۳	۱۰۰		مجموع	۹۷	۱۰۰
مقطع تحصیلی	کارشناسی	۹۴	۵۴/۳	مقطع تحصیلی	فوق دیپلم	۲۲	۲۲/۷
	کارشناسی ارشد	۵۶	۳۲/۴		کارشناسی	۵۷	۵۸/۸
	دکتر	۲۳	۱۳/۳		کارشناسی ارشد	۱۸	۱۸/۵
	مجموع	۱۷۳	۱۰۰		مجموع	۹۷	۱۰۰
شرکت در دوره‌ی آموزش کارآفرینی	بلی	۹۷	۵۶/۱	شرکت در دوره‌ی آموزش کارآفرینی	بلی	۴۱	۴۲/۳
	خیر	۷۶	۴۳/۹		خیر	۵۶	۵۷/۷
	مجموع	۱۷۳	۱۰۰		مجموع	۹۷	۱۰۰

[†]: میانگین سن ۲۳/۸ و انحراف معیار ۳/۲۱ ^{††}: میانگین سن ۲۴/۳ و انحراف معیار ۰/۸۹

ب. رتبه‌بندی دیدگاه دانشجویان در زمینه ابعاد نگرش کارآفرینانه

در این بخش، رتبه‌بندی دیدگاه دانشجویان در رابطه با هریک از ابعاد نگرش کارآفرینانه در دانشجویان دو دانشکده‌ی کشاورزی شیراز و آزاد ایلام ارائه می‌شود.

رتبه‌بندی دیدگاه دانشجویان در زمینه ابعاد نگرش کارآفرینانه در دانشکده‌ی کشاورزی دانشگاه شیراز در جدول شماره ۲ نگرش کارآفرینانه دانشجویان دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز در قالب ابعاد پنج‌گانه با یکدیگر مقایسه شده است. با توجه به نتایج به دست آمده، ویژگی خطرپذیری در رتبه‌ی اول و خلاقیت در رتبه آخر قرار گرفته است. از آنجایی که کارآفرینان از جمله افرادی هستند که بایستی از فرصت‌های پیش از آن بهره‌برداری نشده در محیط، بیشینه بهره‌وری را ببرند، بدین منظور می‌بایست با اتخاذ راه کارهای مناسب نسبت به تقویت روحیه‌ی خلاقیت و نوآوری در این دانشجویان اقدام کرد.

جدول ۲- رتبه‌بندی دیدگاه دانشجویان در زمینه ابعاد نگرش کارآفرینانه در دانشکده‌ی کشاورزی شیراز

رتبه	انحراف معیار	میانگین [†]	شمار پاسخگو	نگرش کارآفرینانه
۱	۱/۰۹	۵/۷۸	۱۷۱	خطرپذیری
۲	۱/۰۱	۵/۲۱	۱۷۳	استقلال‌طلبی
۳	۰/۹۱	۴/۹۹	۱۶۸	اعتماد به نفس
۴	۰/۷۷	۴/۶۷	۱۷۲	توفیق‌طلبی
۵	۰/۶۳	۴/۲۶	۱۷۰	خلاقیت

[†]: دامنه‌ی میانگین بین ۱ تا ۷ بوده است.

رتبه‌بندی دیدگاه دانشجویان در زمینه ابعاد نگرش کارآفرینانه در دانشکده‌ی کشاورزی ایلام با توجه به نتایج به دست آمده از مقایسه نگرش کارآفرینانه دانشجویان دانشکده کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، ویژگی توفیق‌طلبی در رتبه‌ی اول و استقلال‌طلبی در رتبه‌ی آخر قرار گرفته است (جدول ۳). واقعیت این است که کارآفرینان چندان به طرز فکر دیگران به خودشان توجهی ندارند و به طور عموم کارها را به راهی که خود تشخیص می‌دهند انجام می‌دهند. از این رو کسانی که ویژگی استقلال‌طلبی را دارند، بسیار کم نیازمند کمک دیگران هستند. لذا، تقویت روحیه‌ی نداشتن وابستگی به خانواده در انجام امور محول و همچنین واگذاری اختیار و اعطای مسؤولیت در حوزه‌های مشخص برای ایجاد کسب و کار، از جمله اقدام‌های لازم برای تقویت این ویژگی است.

جدول ۳- رتبه بندی دیدگاه دانشجویان در زمینه ابعاد نگرش کارآفرینانه در دانشکده‌ی کشاورزی آزاد ایلام

رتبه	انحراف معیار	میانگین [†]	شمار پاسخگو	نگرش کارآفرینانه
۱	۰/۸۹	۵/۰۶	۹۳	توفیق طلبی
۲	۰/۹۳	۵/۰۱	۹۵	ریسک پذیری
۳	۰/۷۸	۴/۸۷	۹۷	خلاقیت
۴	۱/۰۲	۴/۳۶	۹۷	اعتماد به نفس
۵	۰/۹۶	۴/۰۳	۹۷	استقلال طلبی

[†] دامنه‌ی میانگین بین ۱ تا ۷ بوده است.

۲) آمار استنباطی

الف. مقایسه‌ی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان بر پایه تحصیل در دانشگاه

برای بررسی تفاوت بین نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان بر حسب تحصیل در دانشگاه از آزمون t استفاده شد. چنانچه نتایج به دست آمده از آزمون در جدول ۴ نشان می‌دهد، بین نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی شیراز و آزاد ایلام اختلاف معناداری در زمینه دو متغیر استقلال طلبی ($p=0/002$ ، $t=2/16$) و خطرپذیری ($p=0/047$ ، $t=1/17$) وجود دارد. مقایسه‌ی نگرش کارآفرینانه در بعد استقلال طلبی در دانشجویان دانشکده کشاورزی شیراز (۲۰/۵۳) در قیاس با دانشجویان آزاد ایلام (۱۷/۳۶)، بیانگر این است که دانشجویان دانشکده کشاورزی آزاد ایلام نسبت به دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی شیراز از استقلال طلبی کمتری در نگرش کارآفرینانه برخوردار بوده‌اند، که خود نشان دهنده وجود مانعی برای دانشجویان این دانشکده در عرصه‌ی راه اندازی کسب و کار می‌باشد. این یافته با یافته‌های به دست آمده از تحقیقات واحدی و همکاران (۱۳۸۸)، زالی و همکاران (۱۳۸۶) و یانکا و نوری (Yonca & Nuray, 2006) همخوانی دارد. در تحقیقات یاد شده، میانگین بعد استقلال طلبی در دانشجویان مورد بررسی کمتر از حد معمول برآورد شده است که با نتایج به دست آمده در زمینه دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی آزاد ایلام نیز همخوانی دارد. بر پایه بخش دیگری از نتایج تحقیق، بین میانگین نگرش کارآفرینانه دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی شیراز و آزاد ایلام در زمینه بعد خطرپذیری، اختلاف معنی داری دیده شد. مقایسه میانگین‌های به دست آمده گویای آن است که دانشجویان کشاورزی دانشگاه

شیراز در قیاس با دانشجویان کشاورزی واحد ایلام از خطرپذیری بیشتری برخوردار هستند، که این خود بیانگر آن است که دانشجویان این دانشکده با دارا بودن قدرت خطرپذیری بالا از انعطاف پذیری بیشتری در رویارویی با محیط‌های چالش‌برانگیز در جامعه برخوردار هستند. این یافته با یافته‌های به دست آمده از بررسی‌های رحمانیان کوشککی (۱۳۹۰)، واحدی و همکاران (۱۳۸۸)، لوج و فرانک (Luthje & Franke, 2003)، هوارد (Howard, 2004) و یانکا و نوری (Yonca & Nuray, 2006) همخوانی و حال آن‌که با یافته‌های به دست آمده از تحقیقات بدری و همکاران (۱۳۸۶)، زالی و همکاران (۱۳۸۶) علی بیگی (۱۳۸۷) مغایرت دارد. در تحقیقات یاد شده، میانگین بعد خطرپذیری بیشتر از دیگر ابعاد مورد بررسی در بین دانشجویان برآورد شده است که با نتایج به دست آمده از این تحقیق، در زمینه دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی شیراز نیز همخوانی دارد. در ارتباط با دیگر ابعاد نگرش کارآفرینانه (توفیق‌طلبی، اعتماد به نفس و خلاقیت) در دانشجویان دو دانشکده اختلاف معناداری دیده نشد.

جدول ۴- مقایسه‌ی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان دو دانشگاه

نگرش کارآفرینانه	دانشکده‌ی کشاورزی	میانگین	انحراف معیار	آزمون t	سطح معنی داری
استقلال‌طلبی	شیراز	۲۰/۵۳	۳/۳۸	۲/۱۶ ^{††}	۰/۰۰۲
	ایلام	۱۷/۳۶	۳/۲۷		
خطرپذیری	شیراز	۲۴/۲۱	۲/۴۸	۱/۱۷ [†]	۰/۰۴۷
	ایلام	۲۰/۰۲	۲/۱۷		
توفیق‌طلبی	شیراز	۱۳/۳۸	۲/۱۹	-۰/۵۷	۰/۲۱۰
	ایلام	۱۲/۸۵	۱/۵۸		
اعتماد به نفس	شیراز	۱۶/۸۰	۱/۷۸	۰/۹۷	۰/۳۴۱
	ایلام	۱۵/۱۹	۱/۳۷		
خلاقیت	شیراز	۱۷/۲۱	۲/۰۱	۱/۰۷	۰/۲۵۱
	ایلام	۱۶/۴۳	۱/۷۳		

^{††}: $P \leq 0.01$

[†]: $P \leq 0.05$

ب. مقایسه‌ی نگرش کارآفرینانه دانشجویان در ارتباط با شرکت در دوره‌های آموزش کارآفرینی

به منظور بررسی بودن یا نبودن تفاوت بین نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان با توجه به شرکت در دوره‌های آموزش کارآفرینی برگزار شده در دو دانشکده، از آزمون مقایسه‌ی میانگین t استفاده شده است. با توجه به نتایج ارائه شده در جدول (۵) بین میانگین نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان شرکت کرده و شرکت نکرده در دوره‌های آموزش کارآفرینی دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز اختلاف معنی‌داری ($t=3/14$, $p=0/006$) وجود دارد. مقایسه‌ی میانگین کارآفرینانه‌ی دانشجویان بیانگر آن است که دانشجویانی که موفق به شرکت در دوره‌های آموزش کارآفرینی در این مرکز شده‌اند (با میانگین ۲۰/۸۱) در قیاس با دانشجویانی که موفق به شرکت در این دوره‌ی آموزشی نشده‌اند (با میانگین ۱۶/۰۱)، از نگرش کارآفرینانه‌ی بیشتری برخوردار بوده‌اند. همچنین بر پایه بخش دیگری از نتایج تحقیق در جدول ۶، بین میانگین نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان شرکت کرده و نکرده در دوره‌های آموزشی کارآفرینی در دانشکده‌ی کشاورزی دانشگاه آزاد ایلام اختلاف معنی‌داری ($t=2/07$, $p=0/047$) دیده شد. لذا، با توجه به نتایج به‌دست آمده می‌توان چنین استدلال کرد که دانشجویانی که در دوره‌های آموزش کارآفرینی شرکت داشته‌اند در قیاس با دانشجویانی که موفق به شرکت در این چنین دوره‌های آموزشی نشده‌اند، نگرش کارآفرینانه مطلوب‌تری داشته و به موازات آن احتمال دارد با نیت بالاتری برای راه‌اندازی کسب و کار جدید (رفتار کارآفرینانه) تلاش خواهند کرد. در واقع این امر نشان دهنده‌ی تأثیر و اهمیت بسیار زیاد برنامه‌های آموزش کارآفرینی در ارتقای نگرش‌ها و در پی آن نیت و رفتار کارآفرینانه‌ی دانشجویان است. این یافته‌ها با نتایج به‌دست آمده از بررسی‌های تام (Tom, 2009)، شریف و سعود (Shariff & Saud, 2009) و فایول و همکاران (Fayolle et al., 2006) همخوانی، و حال آن که با نتایج پژوهش استریک و همکاران (Oosterbeek et al., 2008) و فوجز و همکاران (Fouchs et al., 2008) مغایرت دارد.

جدول ۵- مقایسه‌ی نگرش کارآفرینانه دانشجویان شیراز در ارتباط با دوره آموزش کارآفرینی

متغیر	سطوح متغیر	میانگین نگرش کارآفرینانه	انحراف معیار	آماره t	سطح معنی داری
شرکت در دوره آموزش کارآفرینی	بلی (۹۷)	۲۰/۸۱	۳/۱۴	۴/۴۸ [†]	۰/۰۰۶
	خیر (۷۶)	۱۶/۰۱	۲/۷۳		

[†]: $P \leq 0.01$

جدول ۶- مقایسه‌ی نگرش کارآفرینانه دانشجویان ایلام در ارتباط با دوره آموزش کارآفرینی

متغیر	سطوح متغیر	میانگین نگرش کارآفرینانه	انحراف معیار	آماره t	سطح معنی داری
شرکت در دوره آموزش کارآفرینی	بلی (۴۱)	۱۷/۸۱	۳/۷۸	۲/۰۷ [†]	۰/۰۴۷
	خیر (۵۶)	۱۵/۰۹	۳/۱۵		

[†]: $P \leq 0.05$

پیشنهادها

در این قسمت ضمن جمع‌بندی نتایج، پیشنهادهایی در راستای گسترش کمی و کیفی نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در دو دانشکده‌ی کشاورزی شیراز و آزاد واحد ایلام ارائه می‌شود:

(۱) نگاهی به نتایج به دست آمده در این تحقیق نشان می‌دهد که نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشگاه آزاد ایلام در بعد استقلال‌طلبی به طور معنی‌داری از دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی شیراز کمتر بوده است. همچنین از آنجایی که نمره‌های استقلال‌طلبی از دیدگاه دانشجویان در رتبه‌بندی ابعاد نگرش کارآفرینانه، رتبه‌ی آخر را به خود اختصاص داده است، لذا برنامه‌ریزان آموزشی این دانشگاه باید به دانشجویان در زمینه چگونگی استفاده از تفکر خلاق و ارتباط آن با انعطاف‌پذیری و نداشتن وابستگی به دیگران و همچنین واگذاری اختیار و اعطای مسؤلیت در حوزه‌های مشخص برای راه اندازی کسب و کار، آموزش و مشاوره‌هایی ارائه دهند.

(۲) نتایج رتبه‌بندی ابعاد مختلف نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در دانشکده‌ی کشاورزی شیراز بیانگر پایین بودن رتبه ویژگی خلاقیت در مقایسه با دیگر ابعاد

نگرش کارآفرینانه است، لذا باید برنامه‌های چندی مانند فعالیت‌های گروهی و ارائه‌ی روش‌های آموزشی از قبیل حل مسأله و طوفان اندیشه، به تقویت قدرت خلاقیت دانشجویان در این مرکز کمک شود. علاوه بر این، از آن‌جا که خلاقیت دانشجویان دوره کارشناسی بخش اعظم این تحقیق در هر دو دانشگاه را تشکیل می‌دهند، لازم است تا در محتوای پیش‌بینی شده در درس کارآفرینی به این دو مؤلفه (استقلال طلبی در دانشگاه آزاد ایلام و خلاقیت در دانشگاه شیراز) توجه بیشتری شود.

۳) بر پایه بخش دیگری از نتایج تحقیق، نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشگاه آزاد ایلام در بعد خطرپذیری به طور معنی‌داری از دانشجویان دانشکده‌ی کشاورزی شیراز کمتر است. بنابراین با برنامه‌هایی مانند تشویق دانشجویان به گزینش هدف‌های سخت و اهمیت ندادن به امنیت شغلی، اقدام‌های لازم را برای بهبود بعد خطرپذیری در دانشجویان در این مرکز از راه آموزش و مشاوره فراهم نمود.

۴) با توجه به این که رابطه‌ی معنی‌داری بین نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان و شرکت در دوره‌های آموزش کارآفرینی در هر دو مرکز وجود دارد، لذا در تدوین سرفصل‌های مربوط به درس کارآفرینی باید توجه بیشتری اعمال شده تا ضمن بهره‌گیری از روش‌های نوین آموزشی (حل مسأله، کار گروهی و غیره) در این مراکز، دوره‌های آموزش کارآفرینی به طور مرتب به وسیله‌ی برنامه‌ریزان آموزشی مورد بازنگری و بررسی دوباره قرار گیرد.

۵) در پایان برای بیشتر ترغیب نمودن نگرش کارآفرینانه‌ی دانشجویان در مراکز، ایجاد کانون‌های کارآفرینی از سوی مدیریت دانشگاه و دانشکده‌ها. این کانون‌ها، ضمن انجام خدمات پشتیبانی و مشاوره‌ای و برقراری تعامل‌های اجتماعی

دانشجویان با یکدیگر در قالب کارهای گروهی باید زمینه‌ی اعتماد دانشجویان را در زمینه فعالیت‌های کارآفرینی در مراکز، گسترش دهند. علاوه بر این، انجام اقدام‌هایی مانند بازدید از طرح‌های موفق کارآفرینان در زمینه‌ی کشاورزی، دعوت از کارآفرینان برای ارائه‌ی تجربه‌های خود در زمینه‌ی راه‌اندازی کسب و کار و تشویق دیدگاه‌های خلاق در سطح دانشگاه و دانشکده‌ها، می‌تواند در دستور کار این کانون‌ها قرار گیرد.

منابع

۱. بدری، ا.، لیاقتدار، م.، عابدی، م.، و جعفری، ا. (۱۳۸۵). بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۴۰، صص ۹۰-۷۳.
۲. رحمانیان کوشککی، م. (۱۳۹۰). بررسی توانمندی کارآفرینانه‌ی دانشجویان مشارکت‌کننده در دوره‌های کار-آفرینی مراکز علمی کاربردی کشاورزی استان فارس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی-گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس.
۳. زالی، م.، ر.، مدهوشی، م. و کردنائیچ، ا. (۱۳۸۶). ارزیابی مشخصه‌های کارآفرینی دانشجویان مورد بررسی: دانشگاه مازندران، فصلنامه مدرس علوم انسانی، شماره ۳، صص ۱۱۳-۸۱.
۴. علی بیگی، ا. ح. (۱۳۸۷). تحلیل روحیه‌ی کارآفرینی دانشجویان کارشناسی دانشگاه رازی. مجموعه مقالات همایش ملی توسعه‌ی کارآفرینی در آموزش‌های علمی کاربردی کشاورزی، مشهد.
۵. مرکز پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی کشور. (۱۳۸۶). آمار آموزش عالی، مرکز پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی کشور، تهران.
۶. واحدی، و.، مرادی نژاد، ه.، شریف زاده، ا. و شریفی، م. (۱۳۸۸). بررسی ویژگی‌های کارآفرینانه‌ی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام. مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، شماره ۲، صص ۱۰۱-۹۳.
7. Ahmed, I., Nawaz, M.M., Ahmad, Z., Shaukat, M.Z., Usman, A., Rehman, W., & Ahmed, N. (2010). Determinations of Students Entrepreneurial Career Intentions: Evidence from Business Graduates. *European Journal of Social Sciences*, 15 (2): 14-22.
8. Annie, M.N.W., & Hamali, J. (2006). Higher education and employment in Malaysia. *International Journal of Business and Society*, 7 (1): 102-121.
9. Azizi, B., Hosseini, F. J., Hosseini, S. M., & Mirdamadi, M. (2010). Factors influencing the development of entrepreneurial education in Iran's applied-scientific educational centers for agriculture. *American Journal of Agricultural and Biological Sciences*, 5 (1): 77-83.

10. Bartlett, J. E., Kotrlik, J. W., & Higgins, C. C. (2001). Organizational Research: Determining Appropriate Sample Size in Survey Research. *Information Technology, Learning Performance Journal*, 19 (1): 43-50.
11. Bell, P. (2001). The new entrepreneurship. *Vital speeches of the day*, 67 (18): 572-575.
12. Carr, J. C., & Sequeira, J. M. (2007). "Prior family business exposure as intergenerational influence and entrepreneurial intent: A Theory of Planned Behavior approach". *Journal of Business Research*, 60: 1090-1098.
13. Claar, V. V., Tenhaken, V. R., & Frey, R. (2009). "Entrepreneurial Attitudes of MBA Student in the United State Relative to the CIS: The Case Of Armenia". *International Business & Economics Research Journal*, 8 (2): 65-76.
14. Fayolle, A., Gailly, B., & Lassas-Clerc, N. (2006). Assessing the impact of entrepreneurship education programmers: a new methodology. *Journal of European Industrial Training*, 30 (9): 701-720.
15. Fuchs, K., Werner, A., & Wallau, F. (2008). Entrepreneurship education in Germany and Sweden: what role do different school systems play? *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(2): 365-381.
16. Fu-Lai Yu, T (2001). "Towards a theory of the entrepreneurial state". *International Journal of Social Economics*, 28 (9): 752-766.
17. Harris, M. L., & Gibson, S. G. (2008). "Examining the entrepreneurial attitudes of US business students", *Education + Training*, 50 (7): 568-581.
18. Howard, S. (2004). Developing entrepreneurial potential in Youth: the effects of entrepreneurial education and Venture Creation, University of South Florida report, pp 3-17.internationalizing in entrepreneurship education and training; Malaysia.
19. Hwang, H. (2001). "A modern simulation course for business students". *Interfaces*, 31 (3): 66-75.
20. Karimi, S., Chizari, M., Biemans, J. A., & Mulder, M. (2010). "Entrepreneurship Education in Iranian Higher Education: The Current State and Challenges". *European Journal of Scientific Research*, 48 (1): 35-50.
21. Li, J., Zhang, Y., & Matlay, H. (2003). Entrepreneurship Education in China. *Education and Training*, 45 (8/9): 495-505.
22. Lope Pihie, Z.A., & Bagheri, A. (2011). Malay Students Entrepreneurial Attitude and Entrepreneurial Efficacy in Vocational and Technical Secondary Schools of Malaysia. *Pertania Journal of Social Science Humanities*, 19 (2): 433-447.
23. Luthje, C., & Franke, N. (2003). "The making of an entrepreneur: testing a model of entrepreneurial intent among engineering students at MIT". *R & D Management*, 33 (2): 135-147.
24. Man, T. W. Y. & Yu, C. W. M. (2007). Social interaction and adolescent's learning in enterprise education: An empirical study. *Education + Training*, 49 (8/9): 620-633.
25. Onstenk, J. (2003). "Entrepreneurship and Vocational Education". *European Educational Research Journal*, 2 (1): 74-89.
26. Oosterbeek, H., Van, P. M., & Auke, I. (2010). "The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurship Skills and Motivation". *European Economic Review*. 54: 442-54.

27. Oosterbeek, H., C.van Praag, M., & Ijsselstein, A. (2008). *The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurship Competencies and Intentions*; Tinbergen Institute Discussion Paper, University of Amsterdam, Netherlands.
28. Peterman, N. E. & Kennedy, J. (2003). Enterprise Education: influencing students' perceptions of entrepreneurship. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 28(2): 129-145.
29. Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). "The promise of entrepreneurship as a field of research". *Academy of Management Review*, 26 (1): 217-226.
30. Shariff, M. N. M., & Saud, M. B. (2009). An Attitude Approach to the Prediction of Entrepreneurship on Students at Institution of Higher Learning in Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 4: 129-135.
31. Tam, H. W. (2009). How and to What Extent Does Entrepreneurship Education Make Students More Entrepreneurial? A California Case of the Technology Management program. *Unpublished doctoral dissertation. University of California, Santa Barbara.*
32. Turnbull, A., Williams, S., Paddison, A., & Fahad, G. (2001). *Entrepreneurship Education, Does it work?* (Ed. Anderson & Jack) University of Aberdeen, Bank of Scotland.
33. Vanwyk, R., & Boshoff, A. B. (2004); *Entrepreneurial Attitudes: A distention between two Professional Groups*; University of Pretoria.
34. Yonca, G., & Nuray, A. (2006). "Entrepreneurial characteristics amongst University students: some insights for Entrepreneurship Education and Training in Turkey". *Education + Training*, 48 (1): 26-38.